

רד"צ הופמן

א. הנאום הראשון של דברים

פרק א, ו—ד, מ.

לפני הנאום יש כותרת (א, א-ה). הנאום הראשון מתחלק לשני חלקים. החלק הראשון, ההיסטורי, אפשר לחלקו שוב לשני סיפורים. הסיפור הראשון מוסר על המסע המלחמתי הראשון של ישראל לשם כיבוש הארץ היעודה, שנסתיים במפלה והביא עמו בהכרח נסיגת העם לאחוריו (א, ו-מו). פרק ב פסוק א משמש מעבר אל הסיפור השני. הסיפור השני מספר על המסע המלחמתי המוצלח שהתחילו בו רק לאחרונה, ועל הנצחונות שנחלו כבר, הנותנים ערובה לסיום מוצלח של כיבוש הארץ על ידי יהושע. שנתמנה למנהיג במקומו של משה רבינו (ב, ב—ג, כט). יש לציין ששני הסיפורים דומים זה לזה בהתחלה ובסוף. הסיפור הראשון מתחיל במילים: ה' אלקינו דבר אלינו וגו' רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם (א, וז); כעין זה מתחיל גם הסיפור השני: ויאמר ה' אלי לאמר רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה (ב, ב-ג). כמו כן מתאים סיום הסיפור הראשון ותשבו בקדש וגו' (א, מו) אל ונשב בגיא וגו' (ג, כט) שהוא סיום הסיפור השני. בשני הסיפורים המחיש משה רבינו לפני העם את הברכה והקללה. הוא הראה להם כיצד גרמה המרידה בה' למפלה ומסעי נדודים במדבר, וכיצד הביאו התשובה אל ה' וההליכה בדרכיו אושר ונצחון, ומבטיחים אותם גם בעתיד. על כן מוסיף משה רבינו אל שני המאורעות ההיסטוריים הללו של ישראל את דברי-התוכחה שלו (ד, א-מ), אשר בהם הוא מזהיר את העם להשאר נאמן לה' ולתורתו, לא לעבוד אלהים אחרים, כדי שלא יאבדו ויגורשו מן הארץ. — נמצא שהנאום הראשון יש בו שלשה קטעים, השוים כמעט זה לזה בכמותם. הקטע הראשון (א, ו-מו) מתאר בצורה היסטורית, כיצד הביאה המרידה והמרת פי ה', אסון על העם. הקטע השני (ב, ב—ג, כט) מספר, כיצד הנחיל ה' לדור הבא, שנשמר מחטאי אבותיו, את התחלת מסע הנצחון שלו. הקטע השלישי (ד, א-מ) הפותח במילים ועתה ישראל (ד, א), מסיק את המסקנה מתוך שני הסיפורים ההיסטוריים, דהיינו שאין ישראל יכול להצליח אלא אם כן הוא שומע בקול ה'.

מתוך קביעת תוכן הנאום הראשון, יש לראות, מה הוא הסיפור העיקרי של הנאום, ומה מסופר רק דרך אגב בתור נספח, או בתור הכנה לסיפור העיקרי. בקטע הראשון גלוי כי הפסוקים א, ו'ח, יט'מו, כוללים את מה שמשא רבינו מתכוון להמחיש בפני ישראל בעיקר, הסיפור, כיצד נסעו על פי ה' עד גבול הארץ המובטחת (א, ו'ח; יט). כיצד תבע מהם להתחיל בכיבוש ללא פחד (א, כ"א), אבל הם ביקשו להוודע תחילה על ידי מרגלים את הדרך אשר ילכו בה (א, כב), משה רבינו הסכים לכך (א, כג), אבל הידיעות שהביאו המרגלים המרידו את העם נגד ה' (א, כד'כח); תוכחותיו של משה רבינו היו לשוא (א, כט'לג), על כן גזר הקב"ה על כל הדור ההוא, זולת יהושע וכלב, למות במדבר, והבטיח לדור הבא שיבואו אל הארץ, וציווה להם לחזור אל המדבר (א, לד'מ); אבל על אף צויו זה של הקב"ה יצא העם להתקפה נגד האמורי, אבל נהדף, ולא עזרה לו בכיתו לפני ה' (א, מא'מה); כך ישבו ימים רבים בקדש ואחרי כן נסעו לאחוריהם כאשר צוה ה' (א, מו—ב, 1א); אחרי כן היו נאלצים להקיף עוד את הר שעיר (ב, 2א). הפסוקים א, ט"ו מספרים בסיפור־אגב באיזו צורה הכין משה רבינו את העם למסע המלחמה נגד הכנעני, בניגוד לעם, שהיה סבור שראשית כל יש להוודע על הדרך המתאימה ועל כחו של האויב באמצעות מרגלים, לא ראה משה רבינו צורך בשום הכנות אחרות למלחמה מאשר סידור עניני השפוט, דאגה לשמירת הצדק בתוך העם ואזהרה לקיים את מצוות ה' (א, יח). אחרי הכנה זאת הוא אומר מיד: ראה נתן... לפניך... עלה רש (א, כא).

בסיפור השני מוסגרות כמה הערות היסטוריות, אשר יש להניח כי לא נאמרו בשעת הנאום, אלא נוספו על ידי משה רבינו בשעת הכתיבה. אלה הם הפסוקים ב, י"א, כ"ג; ג, ט, י"א, יד. הסיפור העיקרי עצמו מספר לנו על ההתקדמות השניה של ישראל לשם כיבוש הארץ המובטחת, שהוכתרה בהצלחה מזהירה, עד אותו הרגע שמשא רבינו מרצה נאומו. ה' מצוה להתקדם צפונה (ב, ב'ג), על יד בני עשו שהם אחים, עוברים בשלום (ב, ד'ח); כמו כן על יד מואב (ב, ח'ט). אחרי כן עברו את נחל זרד (ב, יג). המסעות מקדש ברנע עד אשר עברו את נחל זרד נמשכו שלשים ושמונה שנה, ובמשך אותה התקופה מת כל הדור הממרה את פי ה' על פי גיירה מיוחדת מאת ה' (ב' יד'טו). אחרי כן עוברים בגבול בני עמון בשלום (ב, טז'יט), רק בקרבת ארצו של סיחון מתכוננים למלחמה (ב, כד'כח). בכל זאת שלחו תחילה שלוחי־שלום אל סיחון, לבקש ממנו מעבר

בשלום, אבל הלה מסרב למלא את הבקשה (ב, כו"ל). סיחון ניגף במלחמה, ארצו נכבשת, ללא פגיעה בארץ בני עמון (ב, לא-לו). משם פנו אל הבשן, ניצחו את המלך עוג וכבשו גם את ארצו (ג, א"ח; י). כל הארץ הנכבשת מתחלקת בין השבטים ראובן גד וחצי שבט מנשה (ג, יב"ז).

אחרי הסיפור העיקרי נזכרות עוד בקיצור שלש עובדות, שאירעו בעת ההיא (השנה א, ט; יח). משה רבינו הזהיר את בני ראובן ובני גד לעבור חלוצים לפני אחיהם ולעזור לכבוש את מרכזה של ארץ ההבטחה (ג, יח"כ). כמו כן הוא מעודד את יהושע לצאת למלחמה ללא פחד (ג, כא-כב). משה רבינו התפלל אל ה' שירשה לו לעבור את הירדן; אבל ה' אינו מרשה לו אלא לראות את הארץ מרחוק, ויהושע מתמנה לחלוטין כמנהיג במקומו של משה (ג, כג"ח). — עם ההודעה שישבו בגיא מול בית פעור נגמר החלק המספר של הנאום, כדי להמשיך מיד בדברי התוכחה המתחילים בתיבת „ועתה“.

נאום התוכחה קובע שתי הנחות יסודיות, מאריך אחרי כן לפרש את שני היסודות הללו בהסברות ואזהרות, ומסיים כשהוא חוזר עוד הפעם על שתיהן בסדר הפוך. היסוד הראשון: שמעו אל מצוות ה', אל תוסיפו עליהן ואל תגרעו מהן (ד, א"ב). היסוד השני: אל תעבדו עבודה זרה, דבקו בה' לבדו. יסוד זה מומחש מיד בצורה מוחשית ביותר על ידי עובדה היסטורית: „עיניכם הרואות וגו' כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלקיך מקרבך, ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום“ (ד, ג"ד). אחרי כן מתבאר היסוד הראשון בקיצור: שמרו את כל המצוות, כי המצוות הן נבונות וצדיקות (ד, ד"ח). היסוד השני מתבאר בפירוש יותר רחב. כדי להכיר כי ה' לבדו הוא האלקים באמת ואין עוד מלבדו (ד, לה), וכן שאסור לתאר את ה' באינו צורה שהיא, יש צורך להזכיר את ההוכחות המוחשיות שנראו לעיני ישראל בשעת מתן תורה, בהר סיני. על כן מוזהר העם קודם כל, לא לשכוח את היום הגדול ההוא, אשר בו הגיד ה' את עשרת הדברות מתוך האש, ויחד עם זאת צוה למשה למסור לעם את שאר המצוות (ד, ט"ד). כיון שישראל לא ראו אז כל תמונה מתוך האש, עליהם להשמר מעבודת הפסילים בכל צורה שהיא, וגם מפני עבודת הכוכבים וצבא השמים, אשר ה' חלק אותם לשאר העמים, בשעה שבחר לו את ישראל לעם נחלה (ד, טו"כ). במאמר מוסגר מעיר כאן משה רבינו, שעליו למות כאן, בעוד שישראל עומד להכנס לארץ בלעדו

(ד, כא"כ). הוא התכוון לרמוז בזה, שהוא חושש, שמא יחזרו שוב לעבוד לפסילים, כמו שאירע כבר פעם, בשעת העדרו הממושך בחורב. הוא מוסיף להזהיר אותם, שלא יעשו שום תמונה, כי ה' הוא אֵל קנא ולא ינקה על העון הזה (ד, כג"ד). עכשו מנבא משה רבינו לישראל את עתידם בחזון נבואי, כיצד יתחילו לעבוד עבודה זרה אחרי שהות ממושכת בארץ אבל בתור עונש יגלו מן הארץ, יתפזרו בין העמים, ויעבדו שם אלהי עץ ואבן (ד, כה"ח). אבל עם זה מנבא משה רבינו לישראל, שהם עתידים לחזור בתשובה אל ה', וכי ה' ישוב וירחם עליהם (ד, כט"א). הוא חוזר לאזהרתו הראשונה, שעל ישראל לזכור תמיד את התגלות ה' הנפלאה בחורב, מזכיר להם, שמעולם לא זכה שום עם לחסד כזה ולהתגלות ה' הנפלאה כזאת; רק ישראל לבדם זכו לדעת בבירור מוחלט, כי ה' לבדו הוא האלקים, הודות לעובדה ששמעו את קול ה' וראו את התגלותו המופלאה (ד, לב"ו). הזכיה הזאת להיות העם המובחר, וכן קבלת ארץ הקודש, אינן אלא מאהבת ה' את האבות (ד, לד"ח). על כן מוטל על ישראל להשיב אל לבם את שני היסודות הנזכרים האלה: (א) להכיר כי ה' לבדו הוא האלקים; (ב) לשמור את מצוותיו (ד, לט"מ).

פרק א, א"ה. אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תופל ולבן והצרות ודי זהב. אחד עשר יום מתורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע. ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חרש באחד לחרש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם. אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באררעי. בעבר הירדן בארץ מואב הואיל מעשה כאר את התורה הזאת לאמר.

השאלה הראשונה המתעוררת לפנינו עם קריאת הכותרת הזאת, היא, אם זאת מתיחסת רק אל הנאום הראשון (א, ו—ד, מ), או אל כל נאומי הספר הזה. העובדה שלנאום השני המתחיל בפרק ד, מד, יש לו כותרת מיוחדת משלו, נותנת מקום לסברה שהכותרת שלנו אינה שייכת אלא אל הנאום הראשון. אולם, נוסף לכך, שבתחילת הספר יש לתת כותרת כללית לכל

הספר, גם הביטויים בפסוק ג (ככל אשר צוה) ובפסוק ה (התורה הזאת), נוטים אל המשמעות, שזאת היא כותרת לכל נאומי הספר. מה שנוגע לכותרת המיוחדת בפרק ד, מד ראה את פירושו שם. על כן אנחנו מפרשים את המלה „הדברים” בתור „הנאומים”, מאחר שהכוונה היא לכל נאומי הספר. — אל כל ישראל. כן גם בפסוקים ה, א; כו, ט; כט, א; לא, א ועוד. אולם בפסוק ג כתוב „אל בני ישראל” (וכן במקומות רבים, לא רק בפק', הושה למשל שמות יט, ג; ו; כ, כב; דברים ג, יח; ד, מד והלאה). אבל מתוך שני זה אין כל יסוד לסברת הכופרים כאילו חס ושלום יש כאן שני מקורות, אלא השינוי בא כיון שאין זה נאה לתזור על אותו הבטוי פעמיים בכותרת אחת (פירוש אחר ראה אצל מלבי"ם). אולי יש לומר שבדברי ה' מתאים יותר הבטוי „בני ישראל”, כיון שגם בספרים הקודמים משתמש ה' תמיד בדבריו בבטוי „דבר אל בני ישראל” וכדומה.

בעבר הירדן וגו', רבי יהודה מפרש בספרי (הושה מדרש תנאים לדברים), וכן מפרש רש"י בעקבותיו, שהשמות הבאים כאן מזכירים את עונותיהם של ישראל, אשר עליהם הוכיח משה רבינו את ישראל; לעומת זאת מפרש רבי יוסי בן דורמסקית כפשוטו של מקרא, שכן הוא בעצמו יודע מתוך הכרת המקומות, שהללו הם שמות מקומות הנמצאים בקרבת מקומות חנייתם של ישראל, אלא שהשמות מזכירים גם מאורעות מסויימים שקרו באותה התקופה או מקודם. בפירושו זה הננו הולכים בעקבות הדעה האחרונה הזאת. אמנם מתעורר כאן — עוד לפני שנתעמק בשמות עצמם — הקושי דלהלן: בכותרת של הנאום השני בפרק ד, מו והלאה כתוב שמקום הנאום הזה הוא „בעבר הירדן בגיא מול בית פעור”, דבר המתאים אל הנזכר בפרק ג, כט ולד, ו, אבל אין בידינו בשום אופן לזהות אותו עם אחד המקומות הנזכרים בפרק א, א. חוץ מזה בכלל לא הצליחו הפרשנים עדיין, למצוא מקום כזה, אשר השמות הנזכרים הללו יתאימו לו; אלא אם כן נניח שהשמות הידועים לנו חצרות ופארן, מציינים כאן מקום אחר מאשר רגילים לציין (למשל במדבר יב, טז). גם המבקרים הכופרים עומדים במקום הזה אובדי עצות, עד כדי כך שדילמן ואיטלי מפרידים לגמרי בין פסוק א2 וב לבין א1 ורואים בהם שארית תיאור היסטורי שהוקם על ידי „העורך” לנאום של משה.

אך הבה נתבונן בכותרת הזאת בעיון ונחדל מכל נסיונות הביתור; ובכן אנחנו מוצאים שבפסוקים א-ב נזכרים שלשה מקומות שונים זה מזה:

1) „בעבר הירדן“. ביטוי זה מתפרש על עבר הירדן המזרחי, בשעה שנמצאים במזרח הירדן (ראה הלאה). במקום זה אין ספק, שהכוונה היא רק על אותו החלק של ארץ מואב הנזכר הלאה בפסוק ובפרק ד, מו. 2) „במדבר“, והמקום הזה מתואר עוד. שהוא „בערבה מול סוף“. מילת „ערבה“ מתפרשת במקרא בתור כל השפלה משני גדות הירדן (החל מים כנרת) וים המלח עד מפרץ הים האילגיטי. הציון המיוחד „מול סוף“ = מול ים סוף (מול כתוב בחולם במקום מול במלאפום מטעמים שמעיים, כיון שהוא סמוך לסוף שתנועתו מלאפום) תעודתו להבהיר שכאן המדובר רק על אותו חלק של הערבה, המשתרע בין ים המלח לים סוף, והנקרא עד היום הזה אל-ערבה (בעוד שהחלק בין ים המלח לים כנרת נקרא אל-גהור). 3) המקום השלישי „בין פארן ובין תופל... ודי זהב“. כל התיאור הזה „בין פארן“ עד „ודי זהב“ אינו יכול להתייחס אלא למקום אחד, כי אלמלא כן היה צורך לכתוב עוד הפעם ב' לפני כל שם (בלבן בחצרות ובדי זהב). אם כן המדובר כאן על מקום הנמצא במדבר, המוקף על ידי המקומות פארן, תופל, לבן, חצרות ודי זהב. אולם כיון שכל המקומות הללו חוץ מפארן וחצרות אינם ידועים לנו (כי הויהוים של תופל עם אל-תפילה באדום הצפונית-מזרחית, וכן לבן עם לבנה הנזכר בספר במדבר לג, כ, הם יותר מאשר בלתי בטוחים), אם כן הננו מוכרחים להסתפק בהשערות בנוגע למקום השלישי הזה. הנני סבור שהכוונה למקום חנייתם של ישראל במדבר פארן (במדבר יב, ו) על יד קדש (שם יג, כו) מקום שישבו שם ישראל ימים רבים (דברים א, מו). אם פירוש זה נכון, הרי שפסוק ב מציינ לנו בצורה מדוייקת יותר את המקום השלישי הזה במילים: אחד עשר יום... עד קדש ברנע. בשלשת המקומות הללו חנו ישראל זמן מסויים. כי ב„ערבה מול סוף“ נמצא ישראל רובו של הזמן הארוך שהוא שנדד במדבר וסבב את הר שער (דברים ב, א), לעומת זאת נמצאו ב„עבר הירדן“ בתקופה האחרונה, אחרי הנצחון על סיחון ועוג. נמצא לפי פירוש זה, שבפסוקים א"ב נזכרים שלשה מקומות, אשר בהם דבר ולמד משה רבינו את הדברים והמצוות הבאים אחרי כן. מובן מאליו שלא כל הנאומים נאמרו בכל שלשת המקומות. אבל מובן מאליו מאידך גיסא, כי אם גילה ה' למשה רבינו את החוקים והמשפטים בחורב וצוה עליו ללמד לישראל, כדי שיקיימו אותם בבואם לארץ (ה, כח), הרי לא הסתיר אותם משה רבינו במשך כל ארבעים השנים הללו, מבלי ללמד אותם לבני ישראל. אדרבה, כבר במשך חנייתם הראשונה בפארן או בקדש, כאשר התכוננו

ישראל להכנס לארץ, הודיע להם מצוות רבות, בפרט דיני המלחמה ומצוות אחרות אשר עליהם לקיים אותן עם כניסתם לארץ. אחרי כן בערבה, נראה שהוסיף להודיע להם עוד מצוות ותורות אחרות, ולבסוף בעבר הירדן השמיע את כל הנאומים, כמו שהם כתובים בספר דברים, ואולי גם את כל שאר מצוות התורה (השוה את המבוא). זאת גם כוונתו של פסוק ג הבא. הביטוי „עבר הירדן” נראה תמוה. הראב”ע מצביע על הדבר ומציין עוד כמה מקומות תמוהים דומים. כמה מבקרים כופרים סבורים, שהביטוי „עבר הירדן” נותן להכיר, שה”מחבר”, הכותב בארץ ישראל, היה רגיל לקרוא לארץ סיחון ועוג „עבר הירדן”. לעומת זאת טענו סניגורי אמיתותו של ספר דברים, ש”עבר” אין פירושו דווקא מן העבר השני, אלא שהמילה מתפרשת לפעמים גם במובן של העבר הזה. אכן יש להביא כמה ראיות לטענה זאת. בספר נחמיה (ב. ז ועוד) נקרא מושל ארם נהרים בפי נחמיה הנמצא בפרס „פחת עבר הנהר”. אשר אין לפרשו אלא בתור „העבר הזה של הנהר”. — בספר מלכים א פרק ה, ד, כתוב על שלמה המלך: „כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה”, ובמקום הזה מובן מאליו, שגם „עבר הנהר” פירושו העבר מזה של נהר פרת. בכמה מקומות, למשל במדבר לב, יט ודברים ד, מא, הננו מוצאים, שהכתוב ראה צורך לפרש בהדיא „עבר הירדן מזרחה”, דבר שהיה מיותר לגמרי אילו היה פירושו של „עבר” דווקא העבר השני. בספר יהושע ט, א כתוב: „ויהי כשמוע כל המלכים אשר בעבר הירדן בהר ובשפלה וגו’”. כיון ש”בעבר הירדן” מציין את עבר הירדן המערבי, אם כן אף הוא פירושו העבר הזה (אלא שהמבקרים הכופרים טוענים באופן שרירותי לגמרי, שספר יהושע נתחבר רק בגלות). אמנם הינגסטנברג (בייטרגה 316, 3) מעיר בצדק, שההנחה, שהמילה „עבר” מתפרשת לפעמים בתור „העבר הזה” ולפעמים בתור „העבר ההוא”, אינה נראית. גם מטעם זה, שאם כן היה ציון מקומי זה מיותר לגמרי בהרבה פסוקים, כלומר כשאין בהם פירוש מיוחד על איזה עבר מדובר בהם. וכי מה הכוונה במילים „עבר הירדן”, אם אפשר להבין אותם גם בתור עבר מזרחי וגם בתור עבר מערבי? על כן נראה שדעתו של ה. היא נכונה מאד, כי הוא מפרש, ש”עבר” תמיד פירושו „העבר ההוא”; אלא שהביטוי „העבר ההוא” או „העבר הזה” אפשר להשתמש בו בשתי כוונות שונות, או מן הצד הסובייקטיבי של המדבר, או מן הצד האובייקטיבי, בתור ציון גיאוגרפי כללי. אפשר להביא ראיות רבות

בשביל השימוש הנזכר האחרונה של „מעבר מזה” ו„מהעבר ההוא”. למשל אצל הרומיים היה נהוג לקרוא לשטח מסויים „גליה ציטרירור”, ולשטח מסויים אחר „גליה אולטרירור”. אפילו בשעה שהמדבר או הכותב נמצא בעצמו בחלק של גליה, שבו מן הראוי היה להפוך את הביטוי. כמו כן נהוג בהונגריה לדבר תמיד, מבלי להתחשב במקום המצאו של המדבר, על המחוז מעבר זה או מעבר ההוא של הדנובה, מעבר זה או מעבר ההוא של הטטייס, על ציסלייטניה וטרנסלייטניה. כמו כן מדברים על הסביבה טרו אז מונסט בפורטוגל, על הריפובליקה הנפוליטית הציסאלפינית, ללא התחשבות במקומו הסובייקטיבי של המדבר. באופן כזה נמצא שהביטוי „עבר הירדן” לא רק שאינו מעיד חס ושלום נגד אמיתות הספר, אלא אדרבה נותן לנו הוכחה לאמיתותו. כי בשום ספר אחר של המקרא אין הביטוי עבר הירדן מתפרש בשתי הכוונות (הסובייקטיבית והאובייקטיבית), חוץ מן התורה ומספר יהושע. הרי זאת הוכחה שהספרים הללו נכתבו בתקופה, שעדיין נמצאו בעבר המזרחי של הירדן, והיתה קיימת האפשרות לתאר את העבר המערבי של הירדן בתור „העבר ההוא”. בצדק מעיר ה” שגם מתנגדי עמדתו מוכרחים להודות בפירוש מילת „עבר” במובן האובייקטיבי, שהרי מחבר ספר דברים, המופיע כמדבר בעד משה (גם לפי דעת הכופרים), לא היה נלכד מיד בתחילת הספר באמרי פיו. אם כן אין להוכיח כלום נגד אמיתותו של ספר דברים מתוך הביטוי „עבר הירדן”. אמנם טוען בליק נגד ה” שגם שימוש זה של „עבר הירדן” במובן אובייקטיבי לא היה יכול להוצר אלא אחרי כיבוש העבר המערבי, במקום שראו בצד המערבי את הארץ העיקרית ובצד המזרחי את הטפל; אבל לפני כיבוש העבר המערבי, לא ייתכן שהיה נהוג להשתמש בלשון „עבר” אלא כלפי העבר המזרחי. ברם טענה זאת לא שמה לב לכך, שבני ישראל עמדו במגע עם עמים אחרים, ושכבר האבות דרו בארץ כנען, דברו בשפת הארץ הזאת והורישו שפה זאת לבניהם. אם כן, כיון שבארץ ישראל ובמצרים נקרא העבר המזרחי של הירדן „עבר הירדן”, נשאר ביטוי זה קיים גם אצל בני ישראל במדבר. (השוה את הביטוי המאוחר פיריאה).

יש להעיר עוד בפרטות: בנוגע ל” סוף”: ים סוף נקרא במקרא לא רק מפרץ הים ההירואפוליטני (שמות יג, יח; טו, ד ועוד) אלא גם, כמו כאן, מפרץ הים האילניטי (במדבר יד, כה; כא, ד ועוד). דרך הר ש עיר פירושו בכוזן להר שעיר (א, יט; ב, ח). אין כאן הכוונה להררי

שעיר הנמצאים במזרח הערבה, אלא שעיר שעל יד חרמה (א. מד). אותו חלק של אדום שהיה גובל עם קדש (במדבר כ. טז). הארץ ההררית של הזמזומים, הנקראת עד היום בפי הערבים שעיר (ראה ריטר, ארדקונדה 14, עמוד 840 ועמוד 1087). בנוגע ל"קדש ברנע" השוה במדבר יב בסופו. המבקרים הכופרים טוענים שפסוק ג שייך למקור אחר (לכתב-היסוד פ) מחמת הביטוי "עשתי עשר" (במקום "אחד עשר" בפסוק ב), אבל הרגישו בכך, שהחילוף בין עשתי עשר לאחת עשרה נמצא גם בספר מלכים ובירמיהו ויחזקאל, השוה מלכים ב ט, כט; כג, לו; כד, יח עם כה, ב; ירמיהו נב, א עם א. ג ועם לט, ב ועם נב, ה; יחזקאל ל, כ עם כו, א ועם מ, מט. ככל אשר צוה וגו'. הכוונה בזה לכל מצוות התורה וגם לספר דברים, השוה את המבוא. בפסוק זה נאמר גם שאף המצוה שבספר דברים הן מפי הגבורה, כמו שמתבאר גם מפרק ו, א (השוה גם ד, ה וגם יהושע א, ג). הזמן הנאמר בפסוק זה מתיחס גם לדבריו של משה שנאמרו בעבר הירדן, כמבואר בפסוק א. את העובדה שאחרי הזמן המדויק שנקבע בפסוק ג בא זמן כללי בפסוק ד, אין להסביר כדרך מבקרים המייחסים את הפסוק ד למחבר אחר. כי אפילו לדעתם אין זה פירוש מספיק כלל, שכן עדיין יש לתמוה על אי-הדיוק כביכול בפסוק ד, כיון שהנאום לא נאמר מיד אחרי הנצחון על סיחון ועוג, שהרי בתוכו נזכרת כבר חלוקת עבר הירדן המזרחי בין שבטי ראובן וגד (ג, יב והלאה), ועוד מאורעות מאוחרים אחרים (ג, כא והלאה). על כן יש לפרש, כי הפסוק ד לא נאמר בתור קביעת-זמן כשלעצמה, אלא בתור הקדמה מסבירה לנאומים הבאים. רק אחרי שזכה משה רבינו להתחיל בקיום הבטחות ה', בצורת הנצחון על שני המלכים האדירים ביותר, היה יכול להתחיל לנאום את נאומיו הבאים; כן מפרשים כבר הספרי ורש"י. — באדרעי — אפשר לפרש שהוא מקום הקרב, ומוסב על תיבת הכותו (ג, א). אבל יותר נראה לפרש שהוא מוסב על "אשר יושב", כיון שאדרעי היתה עיר-הבירה השניה של סיחון (יהושע יב, ד; יג, יב; לא). לפי זה יש לפרשו כאילו חסר בו ו', כמו שמצינו בפסוק א לפני תיבת במדבר ולפני בין פארן. תרגום השבעים והוולגטה מתרגמים גם כן ובאדרעי בוי"ו ההיבור, כמו כן ספר אחד של קניקוט. — בעבר... בארץ מואב. כאן הננו חוזרים אל ההמשך מתחילת הכותרת. אחרי שנאמר בפסוקים שבינתיים, (1) באילו מקומות השמיע משה עוד את הנאומים הללו (פסוק א. ב; 2) באיזה זמן הודיע משה רבינו

את כל מצוות ה' לבני ישראל (פסוק ג) ; 3) שהנצחון על סיחון ועוג נתן את האפשרות למשה רבינו לנאום את הנאומים הבאים. — מסופר עכשיו, שמה רבינו מתחיל לכתוב בארץ מואב את דברי התורה הבאים. הוא יל, פירושו להתחיל בהחלטה ומרץ, כמו בבראשית יח. כו, עם פועל מושלם במקום בלתי מושלם, כמו בהושע ה, יא ועוד. — באר לדעת רוב המפרשים „פרש, הרצה כבירור” או „הרצה ברבים” (דילמן). אולם, בשני המקומות ש„באר” נמצא עוד במקרא (כו, ח ; חבקוק ב, ב) מדובר שם על כתיבה, כיון ש„באר” במובנו היסודי פירושו „לחפור”, ויותר מתאים לכתיבה, מאשר לפירוש בעל־פה. מלבד זה מודגש בכמה מקומות שדבריו של משה שנזכרו בספר דברים נכתבו, השוה יז, יח ; לא, ט ; יהושע א, ח ; ה, לא והלאה ; לד ; כג, ו. אנחנו עתידים לפרש להלן בפרק יז, יח שהביטוי „התורה הזאת” בספר דברים מתייחס תמיד אל כל התורה, בכל זאת נאמר כאן, שעם כתיבת ספר דברים, בתור סיום התורה, נגמרה כתיבת כל התורה. לאמר אפשר לפרש שהוא מוסב אל תיבת „דבר” (פסוק ג), השוה ה, ה, הספרי על הפסוק דבר משה אל כל ישראל (סוף סימן ב) מעיר : וכי לא נתנבא משה אלא עשר דברות (בכתב־יד נמצא „אלא אלו הדברים”, והיא הגהת המעתיק, שלא הבין את המילים „עשר דברות”). מכאן נראה שחכמינו ז”ל מצאו בספר דברים עשרה נאומים של משה רבינו. יתכן שאלה הם : 1) א, ו—ד, מ ; 2) ה, א—כו, יט (הנאום העיקרי) ; 3) כז, א—ח ; 4) כז, ט—כח, סח (דברי הברית) ; 5) כט, א—ל, כ ; 6) לא, ב—ד ; 7) לא, ז—ח ; 8) לא, י—יג ; 9) לא, כו—לב, מז ; 10) לג, ב—ט. בין אלה יש ששה נאומים גדולים, וארבע הטפות קצרות (3, 6, 7, 8). השוה גם עוד פירוש אחר ב„יאֶהרבוך דער יודיש ליטע־

רארישען געזעלשאפט”, עמוד 311.

הפסוקים ו—ח. ה' אלקינו דבר אלינו כחורב לאמר רב לכם שבת כהר הזה. פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו כערבה כהר וכשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת. ראה נתתי לפניכם את הארץ כאז ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם.

ה' א'. אותו האלקים שהתגלה לנו בתור „אנכי ה' אלקיך” (שמות כ, ב). דבר אלינו בשום מקום אין אנחנו מוצאים שהקב"ה אמר את הדברים

הללו באופן מילולי. לפי התוכן אולי אפשר למצוא אותם בשמות לג. א והלאה (אבל השוה הלאה י. יא). יתכן גם שנאמרו הדברים על ידי הסימן של העלות הענן, שהיה סימן מסע המחנות. עיין במדבר י. יא והלאה. שנאמר שם „על פי ה'“ וייתכן שהכוונה לנאום שלנו. בהעתק השומרוני נוספו באמת אחרי הפסוק במדבר י. י המלים: ויאמר ה' אל משה רב לכם שבת בהר הזה וגו'. — בחורב. אודות השמות חורב וסיני השוה לשמות ג. א. — רב לכם שבת, הם ישבו שם שנה אחת פחות עשרה ימים (שמות יט. א; במדבר י. יא). אבל הביטוי „רב לכם“ מתכוון יותר למאורעות החשובים שאירעו שם. מתן תורה, הקמת אהל מועד וחנוכתו (השוה ב. ג; ג. כו; במדבר טז. ג). כמו שמבואר כבר בספרי. — פנו. סעו. באו. הכוונה העיקרית היתה שיכבשו את כל הארץ ללא כלי זיין (ספרי לפסוק ח). — הר האמרי. עם האמורי שהיה יושב בהרים (במדבר יג. כט). היה העם החשוב שבכל ארץ ישראל, השוה עמוס ב, ט והלאה. — ואל כל שכניו. בספרי (וכן בתרגום יהונתן) הכוונה בזה לעמון, מואב ואדום, כי רק יותר מאוחר, אחרי חטא המרגלים, נאסר להתגרות באומות אלה. בזה מובן, מפני מה מודגש בחלק השני של הסיפור (ב. ד והלאה) באופן מיוחד איסור ההתגרות בארצות אלה, כיון שדבר זה נאסר על ידי ה' בתוצאה מחטא ישראל. — בערב ה. במקום זה הכוונה לעמק הירדן, הנקרא היום גהור. עצם מובנה של המילה נראה לפרש כפירוש הספרי „מישור של יער“ (בתרגום יהונתן: מישור דחורשא). בכתב־יד נמצא „מישור של צוער“. — בהר. הכוונה להרי יהודה ואפרים (יהושע טו, מת והלאה; כ. ז). — ובשפלה. הכוונה לשטח השפלה בין הרי יהודה ואפרים ובין הים התיכון, יהושע יא, טז; טו, לג. — ובנגב. חלק הארץ הדרומי, בראשית יב, ט; במדבר יג, יז. — ובחוף הים. השטח שעל יד שפת הים התיכון. — ארץ הכנעני. כולל את כל החלקים, ראה יא, ל. — והלבנון. נזכר במיוחד בתור הגבול הטבעי הצפוני, השוה ג, כה. — עד... פרת. השוה יא, כב והלאה. אילו שמעו ישראל מיד בקול ה', היו זוכים לכבוש את כל הארץ כולה כפי גבולותיה הנרחבים ביותר הנזכרים כאן. — יאה. גם בלשון רבים, כמו קריאה (ד, ה; יא, כו; בנוסח השומרוני: ראו). — נתתי. לשון עבר, כיון שכבר הוחלט כן על ידי ה', נחשב כאילו נתקיים כבר. — לפניכם. כלומר: ברשותכם. — ורשו. מלשון ירש, שפירושו ירושת אבות וגם רכישה (גם בהרבה מקומות ללא ספור מחוץ לספר דברים). —

אשר נשבע ה' (בנוסח השומרונים: אשר נשבעתי). ה' מדבר על עצמו
בנסתר, וכן בשמות כד. א. השוה פירוש הרמב"ן. — לתת... אחריהם.
(בנוסח השומרונים: לתת לזרעם אחריהם. השוה את מאמרי „דער אובערסטע
געריכטסהאף" עמוד 36. הערה 6). הכוונה: לתת להם על ידי זרעם. השוה
בראשית יג. טו; יז. ח. לדעת הספרי מוסב „להם" על הדור הראשון מבאי
הארץ. „ולזרעם" על בניהם אחריהם.

109 ט. ואמר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבד
שאת אתכם.

לפני שמשו רבינו ממשיך בסיפורו בפסוק יט. הוא מבליע כאן דר"ח
על ארגון העם שבוצע על ידו בהר חורב. כדי להודיע בזה. אלו הכנות יזם
הוא מצדו. למסע הכיבוש העומד לפניהם. אם שרי האלפים והמאות היו
גם שרי צבא. כמו שפירשנו בשמות סוף פרק יח. אם כן ודאי מובן שדר"ח
זה הוא כאן במקומו. — בעת ההיא. הכוונה לתקופת התניה בהר חורב.
כלומר מוסב על „בחורב" שבפסוק ו. — לא אוכל וגו'. הביטוי כמו
בספר במדבר יא. יד; אבל בעיקרו של דבר הוא זהה עם מה שאמר יתרו למשה
רבינו עוד לפני מתן תורה. שמות יח. יז והלאה. אפשר להבין בקלות. שמשו
רבינו לא ראה צורך כאן בנאומו להזכיר שיתרו נתן לו את העצה להקמת
הארגון הזה.

110 טז. ה' אלקיכם הרבה אתכם והנכם היום
ככוכבי השמים לרב. ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם
ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם.

הרבה אתכם. משה רבינו מזכיר לישראל בהזדמנות זאת. כיצד
קיים הקב"ה את הבטחתו אל האבות בצורה מפוארת כל כך (בראשית
טו. ה). — לרוב. כלומר בכמות (איזולד 217 א2). — ה'... יוסף.
בשעה שמשו רבינו מדבר על הריבוי של ישראל. ומתכוון להוסיף שאינו
יכול לשאת את המשא הגדול הזה. הוא סובר כי מן הראוי לברך מקודם
את ישראל. כדי שלא יטעו בדבריו כאילו הוא מתאונן חלילה על ההתרבות
הגדולה של העם. הרגשה עדינה כזאת מעידה על משה רבינו האמיתי. המדבר

אל עמו, שנשא אותו כאשר ישא האומן את היונק בזרועותיו, שהיה „רעיא מהימנא“ (כמו שנקרא בפי חכמי הקבלה), החושב רק על טובת צאנו. משהו בזמן מאוחר, לא היה מוצא לנחוץ להפסיק כאן את הנאום בברכה זאת. — כ.כ.ס. כלומר, כמו שאתם היום. — וי בויך. הכוונה בזה לשאר ההבטחות והברכות, כגון: בראשית יב, א והלאה; יז, ד והלאה; כב, יז והלאה; כו, ג והלאה; כח, יג והלאה. — דבר ל כ.ס. על ידי האבות. לדעת רש"י כל לכם הסמוך אצל דיבור, פירושו כמו בשבילכם.

109 ק יב. איכה אשא לבדי טרהכם ומשאכם וריבכם.

ט רח כ.ס. נראה שפירושו טורח הניהול, או התווך בין העם ובין ה', הנקרא דרוש אלקים (שמות יח, טו). — משא כ.ס. הוא משא ההנהגה ודאגת צרכיהם הגשמיים, כמו בכמדבר יא, יא והלאה, שהוטלה גם על שבעים הזקנים, אבל רק אחרי כן, בקברות התאוה. לעת עתה היתה המטרה העיקרית, להקל מעליו את ענין השיפוט (ריבכם), ולהשיג לכך מסייעים בידו.

109 ק יג. המו לכם אנשים חכמים ונמונים ויודעים

לשבטיכם ואשימם בראשיכם.

ה בו ל כ.ס. כמו ביהושע יח, ד. יש להרגיש בשני הבדלים בין הסיפור כאן לבין הסיפור בשמות יח, כא והלאה: (1) בספר שמות כתוב שמשה רבינו בחר את האנשים, וכאן משמע שהבחירה היתה בידי העם; (2) כאן מודגשות בעיקר המעלות השכליות (חכמים, נבונים), ובשמות מוטלת ההדגשה העיקרית על המעלות המוסריות (יראי אלקים, אנשי אמת, שונאי בצע). היות ולדעת רוב המבקרים הכופרים היה שמות יח המקור לדברים, הרי כאן המקום הנכון ללמוד ממנו זהירות, כי אין להסיק מסקנות נמהרות מתוך סתירות מדומות. באמת הסתירות כאן אינן אלא מדומות. מובן מאליו, כי אף שההכרעה האחרונה, עצם המינוי בתור שופט, היתה בידו של משה רבינו, כמו שהוא מבטא זאת גם כאן במלים „ואשימם בראשיכם“ (השוה באופן מיוחד פסוק טו), בכל זאת ראה הוא להכרחי, שהעם יצביע לו על האנשים שהוא הוגה להם אימון. מפני שדווקא הבחירה בידי העם נתנה למשה רבינו את הערובה, שהנבחר הוא בעל המדות הדרושות. יתרו מצדו הדגיש בעיקר

את המעלות המוסריות, ואת המעלות השכליות הנחוצות כלל בביטוי „אנשי חיל“ (בעלי מרץ וזריזות), לעומת זאת צדק משה רבינו, בשעה שדיבר אל העם, שהיה יכול לרמוז בקצרה את המעלות המוסריות הדרושות במילה „ידועים“ (מוכרים לכולם ועל ידי כולם), בהביעו בזה את תקותו, שהעם לא יתן את אימונו אלא לאנשים הגונים וראויים לכך. שינויים חפשיים כאלה בנאומו לא היה רשאי לעשות, אלא משה בעצמו; מישו מאוחר יותר, שהיה משתמש בשמות יח בתור מקור, היה מחקה באופן מיכני את המקור, ולא היה מרשה לעצמו סטייה כזאת (השוה את המבוא). — חכמים. הם בעלי נסיון יידיעת התורה. — נבונים (בינוני נפעל משורש בין). בעלי תבונה ובינה, החודרים לתוך תוכם של הדברים ומסוגלים להוציא את המסקנה הנכונה מתוך הנחות נתונות. — ידועים. נודעים היטב; אבל כאן הכוונה: מוכרים בתור הגונים. כן הפירוש לדעת הספרי ורש"י. לעומת זאת מפרשים התרגומים הארמיים ותרגום השבעים ידועים כמו יודעים; אונקלוס: מדען. כלומר יודעים; יהונתן: מרי מנדעא, כלומר בעלי דעת, מרובי ידיעות, הצורה פעול בפעלים עומדים מציינת מדה מושרשת (גק סעיף 50 והלאה, השוה גם אייולד 149). גם בספר קהלת ט, יא הננו מוצאים את הסדר חכמים, נבונים, ידועים. — לשבטיכם. על פי הטעמים יש להפריד את המילה הזאת מן המילה ידועים. „לשבטיכם“ כלומר, כל שבט יקבל את השופטים משבטו הוא (השוה טו, יח); אם כן המילה מוסבת על „הבו לכם אנשים“, השוה פסוק טו. — ואשימם בראשיכם. הבי"ת של בראשיכם הוא בי"ת המהות (אייולד 217 והלאה, גק 119); אם כן אין פירושו: „הושב בראש“ (מלכים א כא, יב), שאם כן היה צריך לכתוב בראשכם, לשון יחיד, אלא פירושו „אשימם לכם בתור ראשים“, כמו שמתבאר מתוך פסוק טו.

109 ק יד. ותענו אותי: תאמרו טוב הרבר אשר דברת

לעשות.

לדברי הספרי כלולה בדברים אלה תוכחה לעם. העם לא היה צריך לזוהר כל כך בקלות על הנהגתו המנוסה והנבונה של משה רבינו. כדי למסור את אימונו לאנשים אחרים, בלתי מנוסים עדיין. — לעשות. נראים דברי הספרי המייחס את המילה הזאת אל המילה „טוב“, כלומר: טוב

שאתה ממחר לעשות את הדבר, כשהייתי מתעצל הייתם אומרים יעשה מהרה". אם המרגלים היו בין הראשים הללו שנתמנו עכשו, כמו שנראה לכאורה מתוך הפסוק במדבר יג, ג, היה אפשר לתת טעם נכון לסיפור על מינוי הראשים החדשים, שהוא מכוון בתור פתיחה לסיפור על המרגלים.

פסוק טו. ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות ושוטרים לשבטיכם.

ראשי שבטיכם. עוד לפני המינוי היו מוכרים בתור ראשי שבטים. — חכמים וידועים. לדברי הספרי לא מצא משה רבינו נבונים. כמו כן מבואר בספרי שדיין צריך להיות בעל שבע מעלות, והן, כמבואר בדברים רבה, אלו השלש הנמנות כאן בפסוק יג, ועוד ארבע הנזכרות בשמות יח, כא. באופן אחר נמנות המעלות ברמב"ם הלכות סנהדרין פרק ב הלכה ז, ראה מדרש תנאים ח. — ואתן אותם ראשים. מלבד שיהיה מוכר מצד הציבור (מומחה לרבים, ראה את פירושי למסכת סנהדרין ג, א הערה 9) יש עוד צורך בסמיכה מטעם הראשות הגבוהה ביותר בישראל; במקרה זה היה זה משה רבינו, אחרי כן בתקופת התלמוד, היה צורך בנטילת רשות מן הנשיא (בארץ ישראל) או מן ה"ריש גלותא" (בבבל); סנהדרין ה, א. — ידועים. לפי התרגומים פירושו: בעלי ידיעות רבות. — שרי אלפים. השה שמות יח, כה. — כפי המבואר בתרגום יהונתן, במכילתא לשמות, ובתלמוד בבלי סנהדרין יח, א, היה מספר כל השרים ביחד 78.600, דהיינו: 600 שרי אלפים (כיון שמספר העם בכללו היה בערך 600.000 איש), 6000 שרי מאות, 12.000 שרי חמשים ועוד 60.000 שרי עשרות. הראב"ע סבור, שאין זה נראה שמשו רבינו מינה שרים רבים כל כך (השה משלי כח, ב). הננו מוצאים במלחמה נזכרים גם בשאר מקומות שרי אלפים ושרי מאות (במדבר לא, יד; מח; שמואל א, יב; יז, יח). גם שרי חמשים אנטנו מוצאים (שמואל א, ח, יב; מלכים ב, א, ט והלאה; ישעיה ג, ג); גם שם אפשר לפרש שהם שרי מלחמה. בסידור השיפוט נראה שחלוקה כזאת לפי עשירות היא קשה, בפרט אם נניח שהסוג האחד של שופטים היה נתון למרותם של השופטים מן הסוג האחר. על כן סבורים הנגסטנברג (בייטרגה ג 415 והלאה) ואחרים,

כי כאן מדובר רק על ארגון חדש של מערכת השבטים אשר התרופפה במצרים. לפי זה המילה „אלף“ אין פירושה דווקא מספר האלף, אלא חוג משפחתי נרחב, כמו שמצינו למשל בספר במדבר א, טז ששנים עשר הנשיאים נקראים ראשי אלפי ישראל, (השנה עוד במדבר י, ד; יהושע יד, כא; שופטים ו, טו; שמואל א י, יט). כמו ש„אלף“ מציין חוג משפחתי נרחב, כך „מאה“, „חמשים“ ו„עשרה“ מציינים לדבריהם משפחה יותר גדולה או קטנה. בכל זאת נראה פירוש זה דחוק. יותר נראית דעתו של הגאון רבינו אליהו מוילנא, בספרו אדרת אליהו, אשר לדבריו היו לשרים הללו תפקידים שונים. שרי האלפים היו רק שרי מלחמה, שרי המאות היו שופטים, שרי העשרות היו שוטרים, שרי החמשים היו מורי התורה אשר לעם, כמו שנראה בישיעהו ג, ג, השנה חגיגה יד, א (השנה גם ב, הכתב והקבלה“ במקום). אפילו אם לא נקבל את כל פרטי החלוקה הזאת, בכל זאת אפשר להניח שהשרים השונים היו ממונים על הסעיפים השונים של המינהל והשיפוט. שאין בידינו לקבוע היום את פרטיהם. שהרי המילה „שפט“ אינה מביעה דווקא פעולת הדיינות, אלא גם שאר פעולות ההנהגה. — ו ש ו ט ר י ם . בספרי מבואר שאלה היו לויים על פי הכתוב בדברי הימים ב יט, יא ונחמה ה, יא. בנוגע לפירוש המילה עיין הלאה לפסוק טו, יח.

הפסוקים טז-יז, ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר
שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין
גרו, לא תכירו פנים במשפט כקטון כגדול תשמעון לא
תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר
יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתינו.

ש מ ו ע. מקור מצוה, כמו ביוונית (איוו, 238, גק 113). — בין
א ח י כ ם. חז"ל אמרו במסכת סנהדרין ז, א, הרי זו אזהרה שלא ישמע הדיין
דברי בעל דין אחד שלא בפני בעל דין חברו. — ו ש פ ט ת ם צ ד ק. כמו
ושפטתם משפט צדק, השנה פסוק טו, יח. — ו ב י ן ג ר ו. הגר הוא שוה
זכויות עם האזרח בפני בית המשפט (כד, יז; כז, יט; ויקרא כד, כב). גרו,
כלומר הגר שלו. נראה שלשון זה נאמר, מפני שבדרך כלל היה כל גר
קשור לאחד האזרחים בתור „שכיר ותושב“. השנה שמות כ, יט. לפי
פירוש אחד בספרי גרו הוא שכנו, הגר עמו. — ל א ת כ י ר ו וגר, ראה

הלאה לפסוק טו. יט. — כקטן וגו'. לפי הספרי הרי זו אזהרה, שאסור לזכות גת הגדול בדין, אפילו אם כוונת הדיין היא רק למנוע ממנו את הבושה, ולשללו אחרי כן באופן אישי לפרוע את חובו. לפי מסכת סנהדרין ח. א כקטן וכגדול הם נושאי־מריבה קטן וגדול. — ת ש מ ע ון. שימוש הצווי בתוספת קריאה מצוי הרבה בספר דברים, אבל גם ביתר חלקי התורה, בפרט בדבריו של משה רבינו (גם כן במצוות), השווה שמות יד, יד; יו, ב; לד, יג; במדבר יא, יט; טז, כח; כט; לב, ז; טו, כ; כג, אחרי כל הדוגמאות הללו אין כל טעם לראות צורה זאת הן כטיפוסית לדברים. — לא תגורו. ראה מה שכתבנו בפירוש לפסוק יח, כב. חכמינו זכרונם לברכה בסנהדרין ג, ב הזהירו על פי המקרא הזה, שאין לתלמיד להמנע מלומר את האמת, אפילו משום מורא רבו. — כי המשפט וגו'. דברי הימים יט, ג. — והדבר וגו'. ראה שמות יח, כב; כו.

פסוק יח. ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשו.

בספרי מבואר כי המילה „אתכם“ מכוונת אל השופטים (כמו שמצינו ג, יח שהכוונה אל שני השבטים ומחצית השבט), והביטוי „את כל הדברים“ מכוון במיוחד אל עשרת הדברים אשר בין דיני ממונות לבין דיני נפשות. פשוטו של מקרא הוא, כי הכוונה (כמבואר ברמב"ן) אל המצוות שצוה משה רבינו אז לבני ישראל, כמו שכתוב בשמות יח, כ. קלוסטרמן מקשר פסוק זה עם הפסוק הקודם.

פסוק יט. ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא אשר ראיתם דרך הר האמורי כאשר צוה ה' אלהינו אותנו ונבא עד קדש ברנע.

כאן נמשך הסיפור אחרי שהופסק על ידי המאמר המוסגר של הפסוקים ט—יח. הפסקות כאלה על ידי מאמרים מוסגרים ארוכים, מצויות מאד בספר דברים, ולכן אין כל רשות לייחסם למישהו אחר (כפי שעשו זאת מבקרים כופרים). — ונסע ונלך. תחנות הביניים קברות התאה וחצרות (במדבר יא, לה; יב, טז; לג, טז והלאה) אינן נזכרות כאן, כיון שאין לדבר קשר

עם מטרת הנאום. — המדבר וגו'. השוה ח. טו. — אשר ראיתם. וכן בפסוק לא „אשר ראיתם“ מתפרשים, שהנסים שהקדוש ברוך הוא עשה להם במדבר היו צריכים לנטוע בלבם בטחון בה'. — הר האמורי. פסוק ז. — קדש ברנע. (השוה במדבר יב. טז; יג. כו). כאן נעיר רק, שהציון „ברנע“ של מקום זה הנקרא קדש, מכוון להבדילו מן המקום הנקרא קדש (בקו"ף ודל"ת סגולות) הנזכר ביהושע טו. כג. חילוף העלול לקרות בקלות בכתב ללא נקודות (השוה ויצשטיין אצל דליטש. בראשית מהד' רביעית עמוד 585).

הפסוקים כ"א. ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו. ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך אל תירא ואל תחת.

בגבול הארץ המובטחת חוזר משה רבינו ומזכיר לעם את דברי ה' (למעלה פסוק ז והלאה). — הר האמורי. ראה למעלה פסוק ז. — לפניך. לשון יחיד אחרי באתם שהוא לשון רבים. חילוף זה בין לשון יחיד ללשון רבים מצוי רבות בדברים המופנים אל העם, גם במצוות, למשל ויקרא יט. ט; יב; טו; כז; לד. — עלה רש. העמדת שני הביטויים זה על יד זה מציינת את קלות הכיבוש; אין לכם אלא לעלות שמה, ותירשו אותה מיד. — כאשר דבר. פסוק יא. — אל תחת. מן השורש חתת. להיות נשבר ומבוהל (השוה בראשית ט. ב „חתכם“).

פסוק כב. ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהן.

כבר בתבערה ובמסה התבלטו למדי המרי וחוסר האמונה של העם. בנאומיו הבאים מזכיר משה רבינו את המאורעות ההם, בתור פתיחה למה שמסופר כאן (י, כב והלאה). כאן מדלג משה רבינו על הפתיחה הזאת, אבל לעומת זאת הוא מזכיר ענין אחר, המבליט גם הוא את חוסר האמונה של העם, כמו המאורעות ההם, דהיינו הדרישה התקיפה של העם לשלוח

מרגלים לפני הכניסה אל הארץ. בביטוי „ותקרבון אלי כולכם” כבר כלולה תוכחה זאת. „כולכם בערבוביא” מפרש ספרי, ויחד עם זאת הוא מרמז לפסוק ה, כ „ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם” שפירושו גישה מסודרת ומנומסת של נציגי העם וראשיו. כאן, מיד אחרי הסיפור על ארגון העם על ידי משה רבינו, מבטא ה„כולכם” בצורה בולטת את הדרישה, שמצאה את ביטויה על ידי אסיפת עם סוערת, אשר המניע האמיתי שלה (חוסר האמונה) היה אמנם מעוטף בדברים תמימים לכאורה, אבל התבלט אחרי כן למדי בצורה מכישה על ידי תלונה ומרי נגד ה'. בסיפור ההיסטורי בבמדבר פרק יג, לא נזכרה דרישה זאת של העם הנראית לכאורה תמימה וכשרה, כיון שבסיפורים הקודמים על מאורעות תבערה וקברות התאוה דובר כבר על חטאים הרבה יותר חמורים של העם. גם בלי זה אפשר להוכיח בקלות, שהסתירה אשר כמה מן המבקרים הכופרים מדמים בנפשם למצוא כאן בין שני המקומות, אינה אלא דמיון. אין ספק שהגורם הראשון לשילוח המרגלים היה העם לבדו, שהרי העם הראה גם להבא עוד פעמים רבות את מוגלבו וחוסר בטחונו בה'. מצינו גם שיהושע התעורר מעצמו לשלוח מרגלים ליריחו (ע' יהושע ב'). על כן עלינו להסיק, גם בלי הסיפור אשר בספר דברים, ששילוח המרגלים לא בא בעיקרו כתוצאה מצווי מפורש מפי ה', אם כן יש לפרש מה שנאמר מפי ה' אל משה (במדבר יג, ב) שלח לך אנשים, שהכוונה רק 1) רשות לשלוח מרגלים (שלח לך פירושו: אתה רשאי לשלוח, רש"י ושאר מפרשים), ועוד 2) הוראה לקחת איש אחד איש אחד לשבט, ואיש זה מקרואי העדה הנכבדים. משה רבינו אינו מזכיר את כל הפרטים הללו בספר דברים, מפני הטעם הפשוט, שאינם שייכים לדברי התוכחה שלו, ומאידך גיסא, אין סיפור המאורעות בבמדבר רואה צורך להזכיר שהדרישה לשילוח המרגלים יצאה מאת בני ישראל. בכלל הדבר מוכן בהחלט, שיש כמה עובדות שסופר ההיסטוריה אינו מזכיר אותם, ולעומתו הנואם בשעת הנואם מזכיר דווקא את אלה, כיון שמוסיפות לנאומו כח שיכנוע. בתור דוגמה בולטת ביותר אפשר להצביע כאן על נאומו של יהודה אצל יוסף (בראשית מד, יח-לד). ששום חוקר רציני, לא יעלה על דעתו לטעון, שנאום זה נכתב על ידי מחבר אחר מזה שכתב את הסיפורים ההיסטוריים הקודמים. ובכל זאת נמצאים כאן בדיוק הבדלים מדומים כאלה, כמו בין ספר דברים וההיסטוריה שבשאר חלקי התורה. למשל לא נזכר בסיפורים שיוסף שאל את אחיו „היש לכם אב או אח”. עוד, בתיאור המאורעות לא התנגדו האחים כלל

לדרישתו של יוסף להביא את האח הקטן, אבל בנאומו של יהודה נזכר שענו על כך „לא יוכל הנער לעזוב את אביו וגו'“ (בראשית כד, כב). כמו כן נמצאים הבדלים מדומים בין נאומו של אליעזר עבד אברהם (בראשית כד, לד—מט) ובין הסיפור הקודם. — לפנינו, כלומר לפני שנעלה. — וישיבו וגו'. במדבר יג, כו. — את הדרך, אפשר לפרש שהוא המשך של „את הארץ“ ומתייחס אל „ויחפרו לנו“ (דילמן); אבל יותר טוב לפרש על פי הטעמים, שהוא פירוש ל„וישיבו אותנו“, כיון שבקלות אפשר לפרש כאילו כתוב עוד „ויגידו לנו“, שהוא אותו המושג כמו „השב דבר“. — את הדרך... ואת הערים. רצו לכאורה לתור רק את הדרך והערים העומדות להכבש לראשונה.

פסוק כג. וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים
איש אחד לשבט.

מבלי לחשוד בכונה רעה, הסכים משה רבינו לדבר, וכפי המסופר במדבר יג, ב והלאה. נתן גם הקדוש ברוך הוא את רשותו לכך; אבל יחד עם זאת צוה, שמכל שבט ייבחר איש נכבד (נשיא) למשימה זו (פרט ללוי שלא היה לו חלק בארץ). באופן כזה עמד להיעשות הכל כדי למנוע את העם מן החטא. כאן מספר משה רבינו „ואקח וגו'“, בלי להזכיר שעשה כן על פי ה', מפני שאין זה חשוב לנאומו. — שנים עשר אנשים. המילה „אנשים“ מביעה, שהיו אנשים נכבדים וחשובים. הווה במדבר יג, ג.

הפסוקים כד—כה. ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד נחל אשכול
וירגלו אותה. ויקחו בידם מפרי הארץ ויורידו אלינו וישיבו
אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו.

ויעלו ההרה. מתייחס אל כל מסע המרגלים. המסופר במדבר יג, כא. אבל הביאה לנחל אשכול נזכרת במיוחד, מפני שהיא היתה הרת אסון לישראל. מראה הענקים שם הבהיל את המרגלים עד כדי כך, שהפילו חתת על כל העם, ועוד אחרי כן השתמשו בפתגם: „מי יתיצב לפני בני ענק?“ (דברים ט, ב; הווה יהושע יד, יב). — וירגלו אותה. מתייחס אל הארץ. — מפרי הארץ. הוכחה מוחשית זאת הכריחה את המרגלים להתדות בראשית דבריהם בטובה של הארץ. לפי זה „ויאמרו“ כוננו — היו מוכרחים להודות. הווה פריה“ (במדבר יג, כו). הגורם להודאה הכפויה.

הפסוקים כ"כח. ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' אלהיכם. ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו. אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדולות וכצורות בשמים וגם בני ענקים ראינו שם.

על שאר דברי המרגלים מדלג משה רבינו, כיון שהם מובנים מאליהם מתוך הסיפור הבא. וכיון — כמו שמעיר הרמב"ן (פסוק לז) בצדק — שאין כוונתו של משה רבינו בספר משנה תורה להדגיש את עונם של יחידים, אלא של העם, כיון שהחטא העיקרי היה החטא של הצבור. זאת כוונת הדברים, "ולא אביתם לעלות", כלומר לא היה רצונכם לשמוע בקול ה', ואלמלא הפחידו אתכם המרגלים, כבר הייתם מחפשים לכם איזו אמתלא אחרת, כדי שלא לשמוע ולהאמין בקול ה'. — ותמרו. — מרה יכול להתחבר עם "את" וגם עם "ב" (השזה גם שמות כג, כא), ונראה שבנין הפעיל יש לו הוראה כמו בנין קל, אלא בצורה חזקה יותר, השזה "למרות עיני כבודו" (ישעיהו ג, ח). — ותרגנו. תהלים קו, כה. — באהליכם. בשעה שהייתם ביניכם לבין עצמכם התפרץ המרי בצורה של תלונות גלויות נגד ה', רגז יש לפרש כפי הנראה: לרטון, לקטרג מתוך כוונה רעה (כעין שורש ערבי דומה שפירושו זימזום וריטון). — בשנאת. מקור בלשון נקבה, ראה איוו. 238 גק 45. הספרי מעיר, כי מתוך שהם שנואו את ה' באו לידי מחשבה שגם הוא שונא אותם. — לתת אותנו וגו'. במדבר יד, ג. — אחינו. כלומר, הלא אחים שלנו הם ועלינו להאמין להם. — המסו את לבבנו. השזה יהושע יד, ח אשר שם כתוב הביטוי "אחי" מתוך כוונה לפסוק שלנו. — עם גדול... ראינו שם. (במדבר יג, כח), השזה ט, א והלאה. (במקום ורם כתוב בספרי ורב). עדות המרגלים היתה אמת: אין משה רבינו מוקיע כאן אלא את חוסר הבטחון בה'. — בצורות בשמים. השזה יהושע יד, יב, שם הושמטה בסיפור דברים רגיל ההפלגה "בשמים".

הפסוקים כט"ג. ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם. ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם בכל אשר עשה אתכם כמצרים לעיניכם. ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד בואכם עד המקום הזה. ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם. ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום להנותכם באש לילה לראותכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם.

נאוו זה של משה רבינו לא נזכר במדבר יד. אבל הרי זה מובן מאליו שמשה רבינו הוכיח אותם אז. כאן הוא מתכוון להזכיר שכל התוכחות היו ללא תוצאות. כדי להוכיח בעליל, שאותו הדור היה ראוי לעונש שנגזר עליו. לעומת זאת לא היה צורך שיוזכר משה רבינו כאן את דבריהם של יהושע וכלב שזירזו את העם לבטוח בה' (במדבר יג, ל; יד, ו והלאה). על אף שהוא רומז להם בפסוק לו בנוגע לכלב. — ערץ פרושו לפחד. פועל עומד כמו כאן, וגם פועל יוצא כמו בישעיהו ב, יט; כא. — ההולך לפניכם. השה שמות לג, טז והלאה ולהלן פסוק לג. — ילחם לכם וגו'. שמות יד, יד; כה. — לעיניכם, השה שמות יד, לא. — ובמדבר. המשך ל"כאשר עשה אתכם במצרים" (השה במדבר יד, כב). — נשאך. שמות יט, ד; דברים לב, יא. — את בנו. להלן פסוק ח, ה. — עד בואכם. להלן ט, ז; יא, ה. — ובדבר הזה. יש לפרש כפי פירוש רש"י: „ובדבר הזה שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ“. — אינכם מאמינים. להלן ט, כג. — המילים „ההולך לפניכם“ שנוספו לבסוף, והיינו חושבים לכאורה שהם מתאימים יותר לפני פסוק לב, מזכירות את תפילתו של משה רבינו אז. במדבר יד, יד. יתכן שמשה הזכיר גם אז בסוף את שכינת הקדוש ברוך הוא הנראית לכל ישראל עין בעין, להזהירם שלא להתריס נגד כבודו, השוכן בקרבם. על כן מסיים הנאום בצורה קולעת במילים „ובענן יומם“, ויתכן שמשה רבינו היה יכול להצביע מיד על הענן, נקודה רבת רושם זאת שבסוף, נעלמה מעיני כל המבקרים הכופרים, האומרים שהפסוק הזה, הוא חס ושלום הוספה מאוחרת. בנוגע לביטויים, השה במדבר י, לג; שמות יג, כא. — לראותכם. מילולי: לעשות אתכם לרואים. כלומר להאיר לכם (שמות יג, כא).

הפסוקים לד"ת. וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וישבע
לאמר. אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה
את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיכם. זולתי
כלב בן יפונה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך
בה ולבניו יען אשר מלא אחרי ה'. גם כי התאנף ה'
בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם. יהושע בן נון העומד
לפניך הוא יבוא שמה אותו חזק כי הוא ינחילנה את
ישראל. וטפכם אשר אמרתם לבו יהיה ובניכם אשר לא
ידעו היום טוב ורע המה יבואו שמה ולהם אתננה והם
יירשנה. ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף.

משה רבינו אינו מוסר כאן את דברי הבלע של העם (הנזכרים בחלקם
הלאה בפסוק לט), אלא מודיע מיד את גזירתו של ה'. — וישמע. כלומר,
ה' כביכול שם לב לדבריכם, קטנות האמונה שלכם לא היתה אצלו חסרת
ענין. — וישבע. (במדבר לב, י). השה את השבועה במדבר יד, כא. —
אם יראה. במדבר יד, כג. — הדור הרע. מהווה ניגוד ל"הארץ
הטובה". — זולתי. במדבר לב, יב, כתוב בלתי. — הארץ אשר
דרך בה. לפי הכתוב ביהושע יד, ט והלאה הרי זו חברון. — ולבניו.
במדבר יד, כד כתוב ורעו. — מלא אחרי. במדבר יד, כד. יש להשלים:
ללכת; הוא מילא ללכת. לדברי אהרליך במדבר יד, כד, פירוש "מלא אחרי
ה'" הוא לאשר את דברי ה', כמו "מלא דבר ה' אחריו" (השוה מלכים א
א, יד).

הפסוקים לז"לח יש לראותם כמאמר מוסגר, כפירוש רוב הפרשנים.
אין כל יסוד להנחת דילמן שרק כותב מאוחר (רד) הכניס את המאמר הזה.
העובדא שגם יהושע (מלבד כלב) הוצא מכלל הגזירה, אבל לא היה עומד
להכנס לארץ בתור איש פרטי כמו כלב אלא בתור ממלא מקומו של משה
רבינו ושר הצבא. הוא טעם מספיק לנואם המקורי (משה רבינו) לצרף כאן את
שני הפסוקים הללו כמאמר מוסגר. — גם כי התאנף. זה קרה רק אחרי
כן בשעת החניה השניה בקדש, במדבר כ, ז והלאה. — בגללכם. תלונות
העם גרמו לכך, ראה תהלים קו, לב. יש לשים לב: אצל משה רבינו כתוב:
גם אתה לא תבא, אבל אצל העם: אם יראה. משה ראה לפחות
את הארץ. — יהושע. מיניו של יהושע בתור ממלא מקום היה קצת
יותר מאוחר, במדבר כז, יח והלאה. — העומד לפניך. כלומר משרתך

(מלכים א י ח). „משרת משה“ הוא תואר כבוד ליהושע (יהושע א א). —
 אותו חזק. ג כה. — ינחילנה. אותיות השימוש מתייחסות אל
 „ארץ“. — וטפכם. המשך דברי ה' מפסוק לו. — וטפכם.. לבז יהיה.
 מילה במילה במדבר יד, לא. — ובניכם וגו'. הכוונה לגדולים הפחותים
 מבני עשרים שנה; הללו אינם נחשבים בתור מבוגרים ממש. כיון שעדיין
 אינם שייכים לעדה. לדברי המדרש פחות מבן עשרים שנה אינו בן עונשים
 בפני בית דין של מעלה. ראה מדרש תנאים 160 הערה 2. — ואתם וגו'.
 במדבר יד, כה.

109 פסוק מא. ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה' אנחנו נעלה
 ונלחמנו ככל אשר צונו ה' אלהינו ותחגרו איש את כלי
 מלחמתו ותהינו לעלות ההרה.

ותענו. כלומר כאשר הודעתי לכם את דברי ה' במדבר יד לט. —
 אנחנו נעלה. הכרת החטא היתה צריכה לעורך בקרבם רצון לסבול
 את גזירתו של הקדוש ברוך הוא. במקום זה הוסיפו מרי חדש על הקודם.
 בהתנגדם למצות ה' ובכך שהיו סבורים בקלות דעתם שיש ביכולתם
 לפתוח במלחמה ללא הסכמת ה'. — ותהינו. יש מפרשים מלשון „הן“.
 אמרתם „הן“, כלומר הייתם מוכנים. יותר טוב לפרש כדעת פרשנים חדשים
 מן השורש הערבי *هال*, שמשמעו להיות קל וגם: לזלזל; כאן לפי ההמשך
 יש לפרש: לפעול בקלות ראש. השהו במדבר יד, מד.

109 פסוק מב. ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו
 כי אינני בקרבכם ולא תננפו לפני אויביכם.

במדבר יד, מא נזכר זה רק בתור דבר משה ולא נזכר להדיא שהוא
 דבר ה'. הפסוק שלנו המתאים כמעט באופן מילולי עם הכתוב שם (פסוק מב).
 מלמד אותנו שאזהרתו של משה רבינו נאמרה על פי ה'.

109 פסוק מג. ואדבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את פי ה'
 ותזירו ותעלו ההרה.

ותמרו. כמו בפסוק כז. בתחילה מריתם ולא רציתם לעלות עם ה';
 אחרי כן לא שמעתם ועליתם בלי ה'. — ותזידו. המעשה נחשב
 בתור „זדון“, העזה מכוונת נגד דבר ה'.

109 מד. ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם
וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים ויכתו אתכם
בשעיר ער הרמה.

במקום האמורי נזכר במדבר יד, מה הכנעני. שני השמות נהוגים ביחס לתושבי כנען בכלל. מלבד זה נזכר במדבר עוד העמלקי. שאינו נזכר כאן. אבל מתוך הביטוי „בשעיר“ (השוה דברי הימים א ד, מב והלאה) נראה שגם העמלקי היה משותף בפעולה זאת (השוה הנגסטנברג בייטרגה ג 422). — היושב בהר. למעלה פסוק כ. — כאשר... הדבורים. כלומר, כמו שהדבורים נהגים לעשות (גק 107). דהיינו בתוקף ובזמן וממושך (תהלים קיח, יב). — ויכתו משרש כתח; דגשות אות השורש הראשונה במקום השניה (איוו. 112 וגם 193 גק 67). — בשעיר. כיון שהאדומי ישב אז בחלק מן הארץ ההררית של הזמומים. כמו שמבואר כבר למעלה לפסוק ב, יתכן שהאמורי הדף את ישראל לתוך ארץ שעיר (קיייל). על כן אין כל צורך לנוסחא „משעיר“ (פשיטא, תרגום השבעים ווולגטה) במקום בשעיר. — חרמה. ראה במדבר כא ג.

הפסוקים מה'ח. ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה'
בקולכם ולא האזין אליכם. ותשבו בקדש ימים רבים
כימים אשר ישבתם.

ותשובו. הם שבו לקדש, מקום שנמצא שם משה עם ארון הברית (במדבר יד, מד). — לפני ה'. אולי כמו בפסוק י, ח לפני ארון הברית או כמו „באזני ה'“, במדבר יא, יח. אבל בכייה זאת לא היתה קשורה בתשובה. רק תלונה על האסון שאירע; על כן לא שמע ה' בקולם. — ימים רבים הוא מושג יחסי; למשל בויקרא טו, כה נחשבים כבר שלשה ימים לימים רבים. אם כן, יתכן שכאן גם כן הכוונה לתקופה של שנים או שלשה חדשים. ולפי זה יצא לנו בדיוק החשבון של שלשים ושמונה שנה מזמן הנסיעה מקדש עד שעברו את נחל זרד (להלן ב, יד). אבל בסדר עולם (פרק ח) מבואר, שבני ישראל ישבו שם תשע עשרה שנה. והוא מפרש (וכן רש"י) „כימים אשר ישבתם“ — כימים אשר ישבתם בכל שאר המקומות. כיון שכל תקופת שהותם במדבר היתה שלשים ושמונה שנה, עלינו

לחשוב את מחצית הזמן הזה לתקופת הישיבה בקדש. (מלבי"ם מפרש שכתוצאה מכייתם שהיתה בה משום תשובה זכו לתקופת־מנוח זו של תשע עשרה שנה.) אם כן עלינו לפרש את הפסוק ב. יד. שכל הזמן, יחד עם הישיבה בקדש, היה שלשים ושמונה שנה. מי שרואה פירוש זה כדחוק, יכול לפרש „ימים רבים“ „כנה חדשים“, כנזכר למעלה, ולפרש את הלשון „כימים אשר ישבתם“, כאדם האומר כמו שאתם יודעים (וכפירוש הרשב"ם). ראה הלאה ט. כה. בכל אופן אין כל סתירה בין הפסוק הזה לבין הפסוקים ב. א ויד, ואין כל יסוד לטענת כמה מן המבקרים הכופרים שפסוק זה נכתב חס ושלום על ידי העורך שרצה להכניס כאן עוד ידיעה שונה. שנמצאה באיזה מקור אחר. אין להבין מפני מה רצה להכניס דווקא ידיעה זאת, ולא עוד אלא דווקא כאן באמצע דבריו של משה. כבמדבר כ. א מסופר על ישיבה שניה בקדש.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il